

Mentalni poremećaji i poremećaji ponašanja

Prevenција samoubistva: priručnik za stručnjake zaposlene u medijima

Odeljenje za mentalno zdravlje
Društvene promene i mentalno zdravlje
Svetska zdravstvena organizacija
Ženeva

Institut za mentalno zdravlje
Beograd

PREVENCIJA SAMOUBISTVA PRIRUČNIK ZA STRUČNJAKE ZAPOSLENE U MEDIJIMA

Ovaj dokument je jedan u nizu priručnika koji se bave specifičnim društvenim i profesionalnim grupama koje rade na prevenciji.

Pripremljen je kao deo SUPRE, široko rasprostranjene inicijative Svetske zdravstvene organizacije za prevenciju samoubistva.

Ključne reči: samoubistvo / prevencija / informacije / mediji / stručnjaci u medijima.

Mentalni poremećaji i poremećaji ponašanja
Odeljenje za mentalno zdravlje
Svetska zdravstvena organizacija
Ženeva
2000.

Institut za mentalno zdravlje
Beograd
2005.

Naslov originala

Mental and Behavioural Disorders
Preventing Suicide: a resource for
media professionals

Autor

Department of Mental Health
Social Change and Mental Health
World Health Organization, 2000
Geneva

Urednik izdanja na srpskom jeziku

Prof. dr Dušica Lečić Toševski

Prevod

Prim. dr Aleksandra Milićević Kalašić, dr sci med.

Lektura

Prof. dr Dušica Lečić Toševski
Nevena Mrđenović

Tehnički urednik

Jelena Kaličanin

Izdavač: Institut za mentalno zdravlje

Štampa: Kramer print, Beograd

Tiraž: 100 primeraka

© Svetska zdravstvena organizacija, 2000.

Izdanje Svetske zdravstvene organizacije 2000. pod naslovom Mental and Behavioural Disorders, Preventing Suicide: a resource for general physicians.

© za srpski jezik Institut za mentalno zdravlje

Palmotićevea 37, 11 000 Beograd, Srbija i Crna Gora

Tel./Fax. +(0)11 3226-925 E-mail: imz@imh.org.yu www.imh.org.yu

Generalni direktor Svetske zdravstvene organizacije dao je prava za prevođenje izdanja na srpski jezik Institutu za mentalno zdravlje, Beograd, koji je jedini odgovoran za srpsko izdanje.

Ovaj dokument nije zvanična publikacija Svetske zdravstvene organizacije (SZO), a sva prava zadržava SZO. Dokument može slobodno da se prikazuje, sažima, reprodukuje, prevodi, u delovima ili u celini, ali ne i u komercijalne svrhe. Viđenja iskazana u dokumentu od navedenih autora isključiva su odgovornost tih autora.

Priručnici o prevenciji samoubistva štampani su zahvaljujući ljubaznoj pomoći Svetske zdravstvene organizacije – Regionalne kancelarije za Evropu, kao deo implementacije dogovora o dvogodišnjoj saradnji za 2004-2005. godinu.

SADRŽAJ

Predgovor	iv
Uticaj izveštavanja medija o samoubistvima	1
Izvori pouzdanih informacija	4
Kako uopšte izveštavati o samoubistvima	6
Kako izveštavati o pojedinim samoubistvima.....	6
Obezbeđivanje podataka o dostupnoj pomoći.....	8
Sažetak postupaka šta treba i šta ne treba raditi.....	9
Literatura.....	10

PREDGOVOR

Samoubistvo je složena pojava koja vekovima privlači pažnju filozofa, teologa, lekara i umetnika. Prema francuskom filozofu Albertu Kamiju i njegovom delu *Mit o Sizifu*, samoubistvo predstavlja jedino ozbiljno filozofsko pitanje.

Kao ozbiljni zdravstveni problem samoubistvo zahteva našu pažnju, ali njegova prevencija i kontrola, na žalost, nisu nimalo jednostavni. Aktuelna istraživanja pokazuju da prevencija samoubistva, ukoliko je primenjiva, obuhvata čitav spektar aktivnosti, počevši od obezbeđivanja najboljih mogućih uslova za podizanje naše dece i omladine, kroz delotvorno lečenje mentalnih poremećaja, do kontrole faktora rizika u okruženju. Odgovarajuća distribucija informacija i podizanje nivoa svesti predstavljaju ključne elemente uspeha programa za prevenciju samoubistva.

Svetska zdravstvena organizacija je 1999. godine pokrenula program SUPRE – inicijativu za prevenciju samoubistva na svetskom nivou. Ovaj priručnik predstavlja segment u seriji materijala pripremljenih u okviru SUPRE programa, a namenjen je posebnim društvenim i stručnim grupama za koje je pitanje prevencije samoubistva posebno relevantno. Priručnik predstavlja kariku u dugom, raznolikom lancu koji uključuje širok opseg ljudi i grupâ, kao što su zdravstveni radnici, nastavnici, socijalne službe, vlade, zakonodavstvo, izvršna vlast, porodice i zajednice.

Posebnu zahvalnost dugujemo profesoru Dijegu de Leu (Diego de Leo), sa Grifit Univerziteta u Brizbejnu, Kvinslend, Australija, koji je sačinio prethodnu verziju ovog priručnika. Tekst je prošao recenziju članova mreže Svetske zdravstvene organizacije za prevenciju samoubistva, kojima, takođe, dugujemo zahvalnost:

Dr Serđo Perez Barero (Sergio Pérez Barrero), Bolnica Bajamo, Granma, Kuba

Dr Aneta Botre (Annette Beautrais), Medicinski fakultet Krajstčerč, Novi Zeland

Dr Ahmed Okaša (Ahmed Okasha), Ain Šams Univerzitet, Kairo, Egipat

Profesor Lorens Šlebuš (Lourens Schlebusch), Univerzitet u Natalu, Durban, Južna Afrika

Profesor Žan-Pjer Subrije (Jean-Pierre Soubrier), Bolnica Košen, Pariz, Francuska

Dr Ajri Varnik (Airi Värnik), Tartu Univerzitet, Talin, Estonija

Profesor Danuta Vaserman (Danuta Wasserman), Nacionalni Centar za ispitivanje i kontrolu samoubistva, Stokholm, Švedska

Profesor Šutao Zaj (Shutao Zhai), Bolnica za neurologiju, Univerzitet u Nandingu, Kina.

Zahvaljujemo se i dr Lakšmi Viđajakumar (Lakshmi Vijayakumar), SNEHA, Čanaj, Indija, na njenoj pomoći u tehničkoj pripremi ranijih verzija ovog priručnika.

Priručnik se sada nalazi u procesu masovne distribucije, u nadi da će biti preveden i prilagođen lokalnim uslovima – što je i preduslov za njegovu delotvornost. Primedbe i zahtevi za odobrenje prevođenja i prilagođavanja više su nego dobrodošli.

Dr J. M. Bertolote (J. M. Bertolote)
Kordinator, Mentalni poremećaji i poremećaji ponašanja
Odeljenje za mentalno zdravlje
Svetska zdravstvena organizacija

PREVENCIJA SAMOUBISTVA

PRIRUČNIK ZA STRUČNJAKE ZAPOSLENE U MEDIJIMA

Mediji igraju značajnu ulogu u današnjem društvu obezbeđujući, na različite načine, širok opseg informacija. Oni snažno utiču na stavove u zajednici, na verovanja i ponašanje, i igraju vitalnu ulogu u politici, ekonomiji i društvenoj praksi. Zbog takvog uticaja mediji takođe mogu igrati aktivnu ulogu u prevenciji samoubistva.

Samoubistvo je možda najtragičniji način da se okonča nečiji život. Većina ljudi koji razmišljaju o samoubistvu su ambivalentni. Oni nisu sigurni da žele da umru. Jedan od mnogih činilaca koji ranjivu osobu mogu da navedu da izvrši samoubistvo može da bude i publicitet koji mediji daju samoubistvima. Način na koji mediji izveštavaju o slučajevima samoubistva mogu da utiču na druga samoubistva.

Ovaj priručnik ističe uticaj koji mediji vrše načinom svog izveštavanja o samoubistvima, ukazuje na izvore pouzdanih informacija, predlaže kako da se izveštava o samoubistvima, uopšte i u posebnim okolnostima, i ukazuje na zamke koje treba izbeći u izveštavanju o samoubistvima.

UTICAJ IZVEŠTAVANJA MEDIJA O SAMOUBISTVIMA

Jedna od najranije poznatih udruženosti između medija i samoubistava potiče iz Geteove priče *Jadi mladog Vertera*, objavljene 1774. godine. U njoj se glavni junak ubija posle nesrećne ljubavi, i ubrzo posle objavljivanja vesti o tome pojavljuje se i mnogo izveštaja o mladićima koji su koristili isti metod da izvrše samoubistvo. Rezultat je bila zabrana ove knjige u nekoliko

zemalja (1). Otuda termin „Verterov efekt“, kojim se u stručnoj literaturi označava oponašanje (ili kopiranje) samoubistava.¹

Druge studije o ulozi medija u samoubistvima uključuju preglede unazad, do prethodnog veka u SAD (2). Sledeći poznat i noviji slučaj odnosi se na knjigu *Krajnji izlaz* Dereka Hamfrija: kada je ova knjiga objavljena u Njujorku je porastao broj samoubistava u kojima su korišćeni u njoj opisani metodi (3). Objavljivanje prevoda pod naslovom *Samoubistvo, uputstvo za upotrebu* u Francuskoj vodilo je, takođe, porastu broja samoubistava (4). Prema Filipisu i saradnicima (5), stepen publiciteta koji dobija priča o samoubistvu direktno je povezan sa brojem samoubistava koja slede. Slučajevi samoubistava poznatih ličnosti imaju posebno snažan uticaj (6).

Televizija, takođe, utiče na samoubilačko ponašanje. Filipis (7) je pokazao povećanje broja samoubistava u periodu od deset dana pošto je televizija u vestima izveštavala o slučajevima samoubistava. Kao i u štampanim medijima, čini se da priče koje dobijaju najveći publicitet, koje se pojavljuju u mnogobrojnim programima na različitim kanalima, imaju najveći uticaj – i to utoliko više ukoliko uključuju poznate ličnosti. Postoje, međutim, suprotstavljeni izveštaji o uticaju igranih programa: neki nemaju dejstvo na porast samoubilačkog ponašanja, a neki imaju (8).

¹ *Oponašanje* je proces kojim jedno samoubistvo ispoljava dejstvo modela na samoubistva koja slede. *Klasteri* su izvestan broj samoubistava koja su vremenski i/ili geografski bliska, sa ili bez direktne veze jednog s drugim. *Zaraza* je proces kojim određeno samoubistvo olakšava pojavu narednog samoubistva, bez obzira na posredno ili neposredno znanje o prethodnom.

Veza između pozorišnih komada ili muzike i suicidnog ponašanja do sada je slabo ispitivana i uglavnom je anegdotskog karaktera.

U novije vreme, internet je doneo čitav niz novih sadržaja. Postoje veb strane koje pomažu osobi sa suicidnim planovima, i one druge, koje pokušavaju da spreče samoubistva. Za sada nema sistematskih istraživanja koja su analizirala uticaj interneta na samoubistvo.

Sve u svemu, postoji dovoljno dokaza koji ukazuju da su neki tekstovi u časopisima i neki izveštaji na televiziji koji pokrivaju temu samoubistava udruženi sa statistički značajno većim brojem samoubistava; izgleda da je ovaj uticaj najveći među mladim ljudima. Ipak, o većini samoubistava ne govori se u medijima; kada se donese odluka da se o nekom samoubistvu informiše javnost, informacija najčešće uključuje određenu osobu, metod i mesto. Samoubistvo je obično cenjena vest i mediji imaju pravo da izveste o njoj. Međutim, samoubistva koja najčešće privlače pažnju medija upravo su ona koja odudaraju od uobičajenih modela. U stvari, upadljivo je da su slučajevi koji se predstavljaju u medijima skoro uvek atipični i neuobičajeni, i predstavljanjem ovih slučajeva kao tipičnih umnožavaju se pogrešne informacije o samoubistvu. Kliničari i istraživači napominju da ono što povećava suicidno ponašanje u ranjivijoj populaciji nisu izveštaji o samoubistvima *per se*, nego određeni način izveštavanja. Nasuprot tome, neki drugi načini na koje se izveštava o samoubistvu mogu pomoći u sprečavanju imitacija suicidnog ponašanja. Pa ipak, uvek postoji mogućnost da davanje publiciteta samoubistvu može stvoriti ideju u javnosti da je ono „normalno“. Ponavljano i dugoročno izveštavanje o samoubistvima ima tendenciju izazivanja i promovisanja samoubilačkih preokupacija, naročito među adolescentima i mladim odraslim osobama.

Izveštavanje o samoubistvima u prosvetnim medijima, na odgovarajući, tačan i potencijalno pomažući način, može sprečiti tragičan gubitak ljudskih života samoubistvom.

IZVORI POUZDANIH INFORMACIJA

Pouzdana informacija o mortalitetu uzrokovanom samoubistvima može se dobiti od velikog broja agencija širom sveta. Banka podataka SZO sadrži podatke od 1950. godine, po godinama i polu. Ostale agencije koje mogu pružiti informacije su UNICEF, UNICRI (Međuregionalni istraživački institut UN za kriminal i pravosuđe, UNIFEM (Razvojni fond UN za žene), INCLEN (Međunarodna mreža kliničke epidemiologije), ISPCAN (Međunarodno udruženje za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja), INTERPOL, EUROSTAT (Statistički biro Evropske zajednice) i Svetska banka.

Veliki broj državnih službi, nacionalnih udruženja i dobrovoljnih organizacija, takođe, obezbeđuju informacije: Švedski Nacionalni centar za ispitivanje i sprečavanje samoubistva, Australijski statistički biro i Centri za kontrolu i sprečavanje bolesti (u SAD) neki su primeri.

Međunarodno udruženje za prevenciju samoubistva <<http://www.who.int/ina-ngo/ngo/ngo027.htm>>, Američko udruženje za suicidologiju <<http://www.suicidology.org/>>, Australijska Mreža za ranu intervenciju u zaštiti mentalnog zdravlja mladih <<http://auseinet.flinders.edu.au/>> i Međunarodna Akademija za istraživanje samoubistva <<http://www.uni-wuerzburg.de/IASR/>> imaju svoje veb strane na kojima se mogu dobiti informacije. Najnoviji podaci o samoubilačkom mortalitetu koji se mogu ovim putem dobiti

odnose se na period od oko 18-36 meseci unazad, zavisno od zemlje koja je u pitanju.

Broj samoubistava obično se potcenjuje. Stepem potcenjivanja razlikuje se od zemlje do zemlje i uglavnom zavisi od načina na koji se utvrđuje da je reč o samoubistvu. Drugi razlozi za potcenjivanje ovog broja uključuju stigmatu, društvene i političke razloge, i propise osiguranja, što znači da se neka samoubistva mogu registrovati kao nesrećan slučaj ili smrt sa neutvrđenim uzrokom. Smatra se da stepen potcenjivanja broja samoubistava kod starih osoba iznosi 20-25%, a 6-12% kod drugih. U svetu ne postoje zvanični podaci o nefatalnom suicidalnom ponašanju (pokušaji samoubistva), uglavnom zato što u proseku samo 25% osoba koje pokušaju da se ubiju potraže pomoć lekara ili im je ona neophodna. Tako većina pokušaja samoubistva prođe neprijavljena i nezabeležena.

Oprez u korišćenju podataka o samoubistvima

Često se prave poređenja podataka o samoubistvima između različitih zemalja, ali se mora imati na umu da se postupci praćenja podataka o mortalitetu prilično razlikuju u različitim zemljama, što ozbiljno utiče na svako direktno poređenje.

Uobičajeno je da se stopa samoubistva izražava kao broj samoubilačkih smrti na 100.000 stanovnika. Ako se izveštaji odnose na male populacije (na pr. gradovi, pokrajine, ili čak male zemlje) njihovo tumačenje zahteva poseban oprez, pošto samo nekoliko smrtnih slučajeva može radikalno da izmeni sliku. Za populaciju manju od 250.000 ljudi, koriste se, uopšte uzev, sirove brojke. Neki izveštaji mogu se prikazati standardizovano, prema starosnim grupama. Ovakvi izveštaji često ne sadrže podatke o samoubistvima osoba mlađih od petnaest godina, zbog malog broja slučajeva, ali iz mnogih zemalja stižu izveštaji o alarmantnom povećanju broja samoubistava u ovoj starosnoj grupi.

KAKO UOPŠTE IZVEŠTAVATI O SAMOUBISTVIMA

Kada se izveštava o samoubistvima potrebno je obratiti pažnju na sledeće specifične sadržaje:

- Statističke podatke treba pažljivo i ispravno tumačiti;
- Treba koristiti autentične i pouzdane izvore informacija;
- Uprkos vremenskom pritisku, treba pažljivo postupati sa spontanim komentarima;
- Uopštavanja zasnovana na malim brojevima zahtevaju posebnu pažnju i treba izbegavati izraze kao što su „epidemija samoubistava“ ili „mesto sa najvišom stopom samoubistva na svetu“;
- Trebalo bi odolevati izveštavanju o suicidalnom ponašanju kao razumljivom odgovoru na društvene i kulturne promene ili degradacije.

KAKO IZVEŠTAVATI O POJEDINIM SAMOUBISTVIMA

Kada se izveštava o određenim samoubistvima, treba misliti o sledećem:

- Senzacionalističke reportaže o samoubistvima trebalo bi uporno izbegavati, naročito kada se radi o poznatim ličnostima. Reportažu treba svesti na najmanju moguću meru. U njoj treba napomenuti bilo koji mentalni problem koji je ta poznata ličnost imala. Treba učiniti svaki napor da se izbegne preterivanje. Treba izbegavati fotografije umrlog, upotrebljenog metoda i scene samoubistva. Naslovi na prvoj strani nikada nisu idealno mesto za reportaže o samoubistvima.

- Treba izbegavati detaljni opis upotrebljenog metoda i načina nabavke sredstava. Istraživanja su pokazala da reportaže o samoubistvima u medijima imaju veći uticaj na prihvaćeni metod nego na njihovu učestalost. Određena mesta – mostovi, stene, visoke zgrade, pruge, itd. – tradicionalno se povezuju sa samoubistvima, i dodatni publicitet povećava rizik da ih iskoristi veći broj ljudi.
- O samoubistvu ne treba govoriti kao o neobjašnjivom, ili pak pojednostavljeno. Samoubistvo nikada nije rezultat jednog činioca ili događaja. Obično je prouzrokovano složenom međuzavisnošću mnogobrojnih činilaca kao što su mentalna i telesna bolest, zloupotreba supstanci, porodični problemi, međuljudski sukobi i životni stresori. Korisno je naglasiti da mnogobrojni činioci utiču na samoubistva.
- Samoubistvo ne bi trebalo opisati kao metod kojim se osoba bori sa ličnim problemima kao što su bankrotstvo, neuspeh da se položi ispit, seksualno zlostavljanje.
- Reportaže treba da uzimaju u obzir uticaj koji samoubistvo ima na porodicu i druge preživjele, u smislu stigme i u smislu psihičke patnje.
- Veličanje žrtve samoubistva kao mučenika i predmeta javne pohvale može sugerisati podložnim osobama da njihovo društvo ceni suicidalno ponašanje. Umesto toga, naglasak bi trebalo da bude na žaljenju zbog smrti te osobe.
- Opisivanje fizičkih posledica neuspešnih pokušaja samoubistava (oštećenje mozga, paraliza, itd.) može delovati u smislu odvraćanja.

OBEZBEĐIVANJE PODATAKA O DOSTUPNOJ POMOĆI

Mediji mogu igrati aktivnu ulogu u pomoći da se preveniraju samoubistva, objavljivanjem sledećih podataka uz vest o samoubistvu:

- Navođenjem naziva dostupnih službi za zaštitu mentalnog zdravlja i udruženja kod kojih se može dobiti pomoć, sa njihovim važećim telefonima i adresama;
- Objavljivanjem znakova upozorenja na samoubilačko ponašanje;
- Prenošanjem poruke da je depresija često udružena sa samoubilačkim ponašanjem i da se može lečiti;
- Nuđenjem poruke saosećanja sa ožalošćenima u časovima žaljenja i obezbeđivanje, ukoliko je moguće, brojeva telefona organizacija ili osoba koje pružaju podršku osobama koje su ožalošćene posle samoubistva bliske osobe. To povećava verovatnoću da će stručnjaci za mentalno zdravlje, prijatelji i porodice intervenirati u suicidalnim krizama.

SAŽETAK POSTUPAKA – ŠTA TREBA I ŠTA NE TREBA RADITI

ŠTA TREBA RADITI

- Tesno sarađivati sa zdravstvenim službama u predstavljanju činjenica.
- Samoubistvo prikazujte kao izvršeno delo, a ne kao uspešno.
- Prikazujte isključivo pouzdane podatke, na unutrašnjim stranama.
- Ističite alternative samoubistvu.
- Pružite obaveštenja o tele-apelima i pomoći u zajednici.
- Dajte publicitet pokazateljima rizika i znacima upozorenja.

ŠTA NE TREBA RADITI

- Ne objavljujte fotografije i oproštajna pisma.
- Ne izveštavajte o specifičnim detaljima upotrebljenog metoda.
- Nemojte davati pojednostavljena objašnjenja.
- Nemojte veličati ili praviti senzaciju od samoubistava.
- Nemojte koristiti religijske ili kulturne stereotipe.
- Nemojte okrivljavati nikoga.

LITERATURA

1. Schmidtke A, Schaller S. What do we do about media effects on imitation of suicidal behaviour. U: De Leo D, Schmidtke A, Schaller S, ur. *Suicide Prevention: a Holistic Approach*. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 1998: 121-137.
2. Motto J. Suicide and suggestibility. *Am J. of Psychiatry*, 1967, 124: 252-56.
3. Mazurk PM et al. Increase of suicide by asphyxiation in New York City after the publication of „Final Exit“. *New England Journal of Medicine*, 1993, 329: 1508-10.
4. Soubrier JP. La prévention du suicide est-elle encore possible depuis la publication autorisée d'un livre intitulé: Suicide Mode d'Emploi – Histoire, Techniques, Actualités. *Bulletin de l'Académie Nationale de Médecine*, 1984, 168: 40-46.
5. Philips DP, Lesnya K, Paight DJ. Suicide and media. U: Maris RW, Berman AL, Maltzberger JT, ur. *Assessment and Prediction of Suicide*. New York, Guilford, 1992: 499-519.
6. Wasserman D. Imitation and suicide: a re-examination of the Werther effect. *American Sociological Review*, 1984, 49: 427-36.
7. Philips DP. The impact of fictional television stories on US adult fatalities: new evidence on the effect of the mass media on violence. *American Journal of Sociology*, 1982, 87: 1340-59.
8. Hawton K. et al. Effects of a drug overdose in a television drama on presentations to hospital for self-poisoning: time series and questionnaire study. *British Medical Journal*, 1999, 318: 972-77.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

659.3/.4:616.89-008.441.44-084(035)
32.019.5:179.9(035)
070.422:343.614(035)
070.422:340.622(035)

PREVENCIJA samoubistva. 2, Priručnik za stručnjake zaposlene u medijima / [priredila] Svetska zdravstvena organizacija, Odeljenje za mentalno zdravlje ; [prevod Aleksandra Miličević Kalašić ; urednik izdanja na srpskom jeziku Dušica Lečić Toševski]. – Beograd: Institut za mentalno zdravlje, 2005 (Beograd : Kramer print). – V, 10 str. ; 21 cm. – (Mentalni poremećaji i poremećaji ponašanja)

Prevod dela: Preventing Suicide. Resource for media professionals. – Tiraž 100.
– Str. IV-V: Predgovor / J. [José] M. Bertolote. – Bibliografija: str. 10.

ISBN 86-82277-42-5

1. Светска здравствена организација.

Одељење за ментално здравље (Женева)

а) Самоубиство – Спречавање – Масовни медији – Приручници

COBISS.SR-ID 123056652

Mentalni poremećaji i poremećaji ponašanja SUPRE

Prevenција samoubistva: serija priručnika

1. Priručnik za lekare opšte medicine
2. Priručnik za stručnjake zaposlene u medijima
3. Priručnik za nastavnike i ostalo školsko osoblje
4. Priručnik za zdravstvene radnike u primarnoj zdravstvenoj zaštiti
5. Priručnik za službenike zatvora
6. Kako započeti grupni rad sa ožalošćenima

Odeljenje za mentalno zdravlje
Svetska zdravstvena organizacija